

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ S/4(4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалохонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулов Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилевич – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Курбанова Земфира Ибрагимовна</i> КАРАКАЛПАКСКАЯ ЖЕНЩИНА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИЙ КАРАКАЛПАКСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА	10-18
<i>Норов Шухрат Сувонович</i> УЧАСТИЕ МОЛОДЁЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ ЗАРАФШАНСКОГО ОАЗИСА	19-25
<i>Холхужаева Юлдуз Уралбоевна</i> XIX АСР ИККИНЧИ ЯРМИ XX АСРЛАРДА САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ КАТТАҚЎРҒОН БЎЛИМИ АҲОЛИСИНИНГ ТОИФАЛАРИ ВА МИЛЛАТЛАРИ ТАРКИБИ	26-31
<i>Ochilova Oydinoy Rahmiddinovna</i> O'RTA OSIYODA XONLIKLAR DAVRIDA TIBBIYOTNING RIVOJLANISHI	32-35
<i>Ergashev Mavlon Eshniyozovich</i> CHAG'ANIYONDA HUNARMANDCHILIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	36-40
<i>Ollomuradov Nurali Yoqub o'g'li</i> SHAHAR AHOLISINING IJTIMOIIY HAYOTIDAGI O'ZGARISHLAR VA MUAMMOLAR TAHLILI (XX ASRNING 70-80 YILLARI O'ZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLAR MISOLIDA)	41-44
<i>Baxriddinov Odiljon Jamshid o'g'li</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING VUJUDGA KELISHI VA UNING YOSHLAR HAYOTIDA TUTGAN O'RNI	45-50
<i>Arslonbekov Nursulton Azizbek o'g'li</i> ZIYOVUDDINXON IBN ESHON BOBOXONNING ARAB MAMLAKATLARIDA BO'LGAN DASTLABKI SAFARI VA UNING NATIJALARI	51-55
<i>Нурметова Фазилят Илхомовна</i> ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН-КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСИ БИЛАН МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ.....	56-61
<i>Рахманова Мавлуда Эркин қизи</i> ЎЗБЕКИСТОН ССРГА МАЖБУРИЙ КЎЧИРИЛГАН ХАЛҚЛАРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОИЙ ҲАЁТИ ТАРИХИ.....	62-66

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Avlokulov Anvar Ziyadullayevich</i> HISOB SIYOSATI AUDITI NATIJALARINI UMUMLASHTIRISH VA BAHOLASH TARTIBI	67-71
<i>Исманов Иброхим Набиевич</i> ИСЛОМИЙ МОЛИЯГА МУВОФИҚ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ: МУАММОЛАР ВА ИМКОНИЯТЛАР.....	72-81

Murtozayev Sardorbek Abdijalil o'g'li

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNING HUQUQIY VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI 82-88

Умаров Абдувахоб Турсунович

ЎУДУДЛАРИНИ БАҚҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ ДАСТАҚЛАРИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ 89-97

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Jumaniyozova Sabohat Bekturdiyevna

ANTROP TAMOIYIL HAQIDAGI FALSAFIY QARASHLARNING DINAMIKASI 98-102

Majitov Maxmud

MA'NAVIY TARBIYANING MA'RIFATLI SHAXS RIVOJIDAGI O'RNI 103-108

Xamrayev Sardorbek Sharafutdinovich

BARQAROR EKOTURIZMNI YARATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR VA TABIAT BIRLASHISHINING IJTIMOY-FALSAFIY JIHATLARI 109-112

Vaxobova Dilfuza Roziqovna

ABU ABDULLOH RUDAKIYNING ADABIY – MA'NAVIY MEROSI G'ARB OLIMLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI 113-119

Karimov Ulmasbek

TADBIRKORLIK FAOLIYATI VA TADBIRKORLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI 120-125

Matnazarova Muhayyo, Aripova Nasiba

ETNIK-BAG'RIKENGLIK-MILLATLARARO MUNOSABATLARNI TARTIBGA SOLISHNING ASOSIY MEKANIZMI SIFATIDA 126-130

G'ulomov Obid G'ayratovich

GLOBALLASHUV SHAROITIDA - YOSHLAR MA'NAVIYATIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR 131-134

Яздонов Зикирилло Шукуриллович

МОВАРОУННАХР ВА ХУРОСОНДА СЎФИЙЛИК АНЪАНАЛАРИНИНГ БОҒЛИҚЛИГИ ВА ЎЗАРО ТАЪСИРИ 135-139

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Boboraimova Maftuna Asatullo qizi

XITOIY VA INGLIZ TILIDA HURMAT KATEGORIYASINI IFODALOVCHI "MUROJAAT" LEKSEMASINING QO'LLANISHI 140-146

Xursanov Nurislom Iskandarovich

DRAMALARDA METOFORALARNING SOTSIAL XOSLANISHI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA) 147-151

Atadjanova Sevara Bekmurotovna

SAYOHATNOMA JANRINING GENEZISI VA TARAQQIYOTI 152-160

Каюмова Нодира Карим кизи

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РЕЧИ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА ... 161-166

<i>Мукумов Махмуд Худайбердиевич</i> ИЛМИЙ МАТНЛАРНИНГ ЛИНГВИСТИК ВА ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ОМИЛЛАРИ	167-171
<i>Нарзуллаева Мафтуна Одилбек кизи, Юсупова Шохсанам Мирзали кизи, Иссатуллаева Феруза Ражабовна</i> ВОПРОСЫ ТИПОЛОГИИ И ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ БЫТОВОЙ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)	172-176
<i>Mirobidova Nilufar Murodjon qizi</i> O'ZBEK AYOLLAR NUTQIDA KONNOTATIV MA'NONING IFODALANISHI	177-180
<i>Murtazayeva Xadicha Nuriddinovna</i> TIBBIY TERMINOLOGIYANING YASALISH XUSUSIYATLARI	181-185
<i>Камбарова Маржан Адил қизи</i> АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ, УЗБЕКСКОМ, КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ	186-191
<i>Nizomova Iroda</i> INGLIZ VA O'ZBEK NASRIDA "O'GAY ONA" OBRAZINING BADIY TASVIRI	192-197
<i>Mamanazarova Gulhayo Ilhamjanovna</i> METODOLIK KELAJAKLAR: KOGNITIV STILISTIKANI BOG'LASH	198-203
<i>Sobirova Zarnigor Rahimovna</i> "DIALEKT" VA "DIALEKTIZM" TUSHUNCHASI: INGLIZ DIALEKTLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI	204-209
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Jurayev Sherzod Yuldashevich</i> DAVLAT BOSHQARUVI VA DAVLAT XIZMATINI RAQAMLASHTIRISHNING MOHIYATI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HORIJIIY TAJRIBA MISOLIDA	210-213
<i>Ражабов Нариман Шарифбаевич</i> БИОЛОГИК РЕСУРСЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШДА ЭКОЛОГИК МЕЎЁРЛАШНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ	214-219
<i>Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li</i> ATOM ENERGIYASIDAN FOYDALANISHNING EKOLOGIK-HUQUQIY MUAMMOLARI ...	220-229
<i>Когамова Асель Шукурбавна</i> ЭЛЕКТРОННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: ОПЫТ, ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ	230-235
<i>Qilichova Munira Azimjon qizi</i> ISLOM MOLIYASI TALABLARI ASOSIDA UY-JOYNI MOLIYALASHTIRISH SHARTNOMALARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	236-247
<i>Панабергенова Жамиля</i> ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ	248-254
<i>Qurbonov Doniyorbek Davlat o'g'li</i> KONSTITUTSIYA VA QONUNNING USTIVORLIGI – HUQUQIY DAVLATNING ASOSIY BELGISI	255-259
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	

<i>Axmedov Akmal Yusufovich, Sherqo'ziyeva Zarnigor</i> BO'LAJAK PSIXOLOGLARINING O'QUV FAOLIYATIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH	260-264
<i>Ibragimova Xurshida Xusanbayevna</i> IJTIMOIY ADAPTATSIYA PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA	265-269
<i>To'lanova Mahliyo Murotali qizi</i> BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY DEFORMARSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK USULLARI	270-274
<i>Qurbonova Nozima</i> OLIV TA'LIM MUASSASALARINING BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARIDA TARG'IBOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	275-280
<i>Abdullayeva Bahriniso Baxtiyorovna</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARINI SPORT MURABBIY ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI	281-287
<i>Esanova Gulchehra</i> FUTBOLDA TAYYORGARLIK JARAYONINI BOSHQARISH VA TESTLAR YORDAMIDA JISMONIY SIFATLARNI BAHOLASH MASALALARI	288-292
<i>Qurbonmurodov Egamberdi</i> YOSH BASKETBOLCHILARNI KOMPLEKS TAYYORLASH	293-298
<i>Erkinova Lutfiya Qudratovna</i> LOYIHA METODI AN'ANAVIY USULLARGA TO'LDIRUVCHI SIFATIDA.....	299-303
<i>Sanoyev Gaybullo Abduraxmonovich</i> AJDODLAR MEROSINI O'RGANISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SAVODXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	304-310
<i>Ibadullaeva Zamira Kuanishovna</i> MUSIQA FANI DARSIDA PEDAGOGIK METOD VA TEXNOLOGIYALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA O'QITUVCHINING KASBIY MAHORATI	311-315
<i>Babayev Anvar Axmedovich</i> FUTBOLCHILARNING STRATEGIK VA TAKTIK TAYYORGARLIGI: ENG YUQORI SAMARADORLIKKA INTILISH	316-320
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> РОЛЬ ГУМАННО-ЛИЧНОСТНОЙ ПЕДАГОГИКИ Ш.А.МОНАШВИЛИ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ	321-327
<i>Омонов Даврон Алишерович</i> ВИДЫ УДАРОВ НОГАМИ В КИКБОКСИНГЕ	328-333
<i>Kayimova Nargiza</i> THE IMPORTANCE OF USING LITERATURE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	334-338
<i>Ismoilov Erkin Mengnimurotovich</i> O'SMIRLIK DAVRIDA INTELLEKTUAL VA EMOTSIONAL RIVOJLANISHNING XUSUSIYATLARI	339-343

Received: 05 June 2024
Accepted: 15 June 2024
Published: 25 June 2024

Article / Original Paper

THE GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE TRAVEL GUIDE GENRE

Atadjanova Sevara Bekmurotovna

Assistant of the Department of Foreign Languages, Faculty of Economics, Tashkent State Transport University

Abstract. This article examines the historical development and literary significance of travelogues in world literature up to the middle of the XIX century. He explores the origin of the genre in ancient Greek literature, its evolution through medieval pilgrimage stories and its spread during the Renaissance and Enlightenment. The study highlights the dual role of the genre in providing geographical and ethnographic information, as well as in enriching fiction with vivid descriptions of various regions. The article also discusses the debates of modern literary criticism about the boundaries and definitions of travelogues.

Keywords: genre of the guidebook, historical and literary analysis, ancient Greek literature, medieval pilgrimages, travel notes of the Renaissance, enlightenment, geographical data, ethnographic data, modern literary criticism, genre classification, narrative synthesis.

SAYOHATNOMA JANRINING GENEZISI VA TARAQQIYOTI

Atadjanova Sevara Bekmurotovna

Toshkent Davlat Transport Universiteti Iqtisodiyot fakulteti Chet tillar kafedrasasi assistenti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr o'rtalariga qadar jahon adabiyotida sayohatnomalarning tarixiy rivojlanishi va adabiy ahamiyati o'rganiladi. Bu janrning qadimgi yunon adabiyotidagi kelib chiqishi, o'rta asrlardagi haj rivoyatlari orqali evolyutsiyasi va uyg'onish hamda ma'rifat davrida kengayishini o'rganadi. Tadqiqot janrning geografik va etnografik ma'lumotlarni taqdim etish hamda badiiy adabiyotni turli mintaqalarning yorqin tavsiflari bilan boyitishdagi ikki tomonlama rolini ta'kidlaydi. Maqolada, shuningdek, zamonaviy adabiy tanqidning sayohatnomaning chegaralari va ta'riflari haqidagi bahslari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Sayohatnoma janri, tarixiy-adabiy tahlil, qadimgi yunon adabiyoti, o'rta asr ziyoratlari, uyg'onish davri sayohatlari yozuvi, ma'rifat, geografik ma'lumotlar, etnografik ma'lumotlar, zamonaviy adabiy tanqid, janr tasnifi, hikoya sintezi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI4Y2024N25>

Kirish. Sayohatnoma janri jahon adabiyotida, ayniqsa XIX asr o'rtalaridan oldin muhim va ko'p qirrali shakl bo'lib kelgan. Geografik va etnografik ma'lumotlarni badiiy rivoyat bilan birlashtirgan sayohatnomalar ham ma'lumot beruvchi matnlar, ham turli mintaqalarning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi jozibali hikoyalar bo'lib xizmat qildi. Ushbu maqola Sayohatnoma janrining genezisi va evolyutsiyasini o'rganadi, uning qadimiy adabiyotdagi ildizlarini, o'rta asrlar va Uyg'onish davrlari orqali rivojlanishini va XIX asrdagi o'zgarishini o'rganadi. Tadqiqotda, shuningdek, zamonaviy adabiyotshunoslarning janr chegaralari va ta'riflari bo'yicha istiqbollari, shuningdek, tarix davomida taniqli sayohat yozuvchilarining roli ko'rib chiqilgan.

Adabiyotlar tahlili. Sayohatnomalar tarixiy jihatdan madaniy, geografik va ijtimoiy bilimlarni turli davrlar va mintaqalarda etkazishda muhim rol o'ynagan. Qadimgi yunon, Rim periplus va periegez, sayohat yozishning dastlabki shakllari, dunyoni o'rganish hamda hujjatlashtirishni ta'kidladi. Fransuz olimlari ushbu janrning kelib chiqishini Gomerning "Odisseya", "Uyg'onish va ma'rifat davrlarining turli xil sayohat rivoyatlari uchun o'rta asr" ziyorat " motivi orqali rivojlanmoqda. XIX-asrda Yozuvchilar yoqadi Chatobrian va Lamartin jonli landshaftlar va madaniy kuzatuvlarni o'z asarlariga qo'shib, janrning hikoya qilish murakkabligini boyitdi.

Olimlar tomonidan muhokama qilingan zamonaviy adabiy tanqid N.G.Chernishevskiy va V.Guminskiy, sayohatnomaning tarix, tabiatshunoslik va shaxsiy rivoyat elementlarini sintez qilish qobiliyatini ta'kidlab, ko'p qirrali adabiy shaklni yaratadi. Sayohatnomaning dinamik tabiati, faktik va badiiy tarkibni birlashtirgan holda, an'anaviy janr tasniflariga qarshi chiqish va kengaytirishda davom etmoqda. Jahon adabiyotida sayohatnoma janri solnoma janri bilan bir qatorda, XIX asr o'rtalarigacha dolzarb ilmiy badiiy shakllardan biri bo'lgan. Ushbu janr geografik va etnografik ma'lumotlarni taqdim etib, turli mintaqalarning geomadaniy xususiyatlariga e'tiborni jalb qilish vositasi bo'lib xizmat qilgan.

Shu nuqtai nazardan sayohatnoma badiiy adabiyot doirasidan chiqib, tarixiy-adabiy tahlil obyektiga aylandi. Jumladan, qadimgi davr yozuvchilarining sayohatnomalari yoki ilk o'rta asrlarda keng tarqalgan ziyoratnoma janrlari chuqur o'rganildi. Umuman olganda, sayohatnoma, hikoya va tasviriy janrlarda eng keng tarqalgan kompozitsiya usullaridan biri sifatida badiiy adabiyotning taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.[1]

O'zbek tilining izohli lug'atida sayohatnomaga quyidagicha ta'rif berilgan: *Sayohat taassurotlari va tafsilotlarini tasvirolovchi badiiy asar; adabiy janr.* [2]

Shuningdek O'zbekiston milliy ensiklopediyasida ham ushbu janrga keng ta'rif berilgan: *Sayohatnoma – badiiy adabiyotdagi sayohat taassurotlari va tafsilotlari tasviriga bag'ishlangan janr. Sayohatnomalarning tarixiy-badiiy qimmatini muallif maqsadi, uslubi va mahoratiga bog'liq bo'ladi. Adabiyot tarixida sayohat taassurotlarining nasriy va she'riy tasviridan iborat o'nlab asarlar mavjud. Nasriy sayohatnomalarda joy va voqealarning izchil tafsiloti yetakchi o'rin tutsa, she'riy sayohatnomalarda tasvir ixcham va umumlashgan holatda tasvirlanadi.*[3]

Shuningdek o'zbek adabiyotida sayohatnoma janri *safarnoma*,[4.51] *sarguzasht* [5] kabi nomlar bilan yuritiladi.

Sayohat taassurotlari tasvirlangan badiiy asarlar genezisi jahon adabiyotida qadimgi davrlarga borib taqaladi. Antik davrda *periplus* (yunoncha περίπλους, περιπλέω so'zidan olingan "dengiz atrofida suzmoq, aylanib yurmoq" ma'nosini anglatadi)[6] deb nomlanuvchi dengiz sayohatnomalari va *periegez* (yunoncha περιήγησις *atrofga gid yordamida sayohat*) [7] deb atalgan, nasriy yoki nazmiy badiiy janr mavjud bo'lgan. Sayohat yozishning ushbu dastlabki shakllari insonning dengiz bo'ylab yoki qit'a bo'ylab piyoda bo'lsin, atrofimizdagi dunyoni o'rganish va hujjatlashtirish istagini ta'kidlaydi.

XIX asrda, yuqorida ta'kidlanganidek, ko'plab yozuvchilar, o'z asarlari sujetini jonli peyzajlarga boyitish uchun, uzoq safarlarga chiqdilar. Fransuz yozuvchisi Chatobrian, «Parijdan Quddusgacha» asarida yozganidek, «tasvirlarni izlash » uchun, ya'ni «Shahidlar» dostoniga asos yig'ish uchun Falastinga boradi. 1806 yilda Italiyaga sayohatida esa, u allaqachon «Atali», «Rene» va «Xristianlik dahosi» kabi asarlar muallifi edi. Uni bugungi kun talabidagi "sayohatchi yozuvchi" deb bo'lmasa-da, sayohat qiluvchi yozuvchi deb hisoblash mumkin. Lamartin haqida

ham shunday deyish mumkin: 1832 yilda Marselga kelganida «Meditatsiyalar» va «Garmoniyalar» muallifi, Yevropa ahamiyatiga ega bo'lgan buyuk romantik shoir sifatida tanildi va ko'plab tashriflar va ziyofatlar, nutqlar va she'rlar yozdi, sayohatchi O'rta er dengizini kesib o'tish uchun ijaraga olingan brigadada yo'lga chiqdi.

Biroq, yozuvchilarning sayohatlari XIX asrdagi yagona sayohat emas edi. XVIII asr oxiridan XX asr boshlarigacha yevropalik sayohatchilar Misrga qilgan sayohatlari haqida xilma-xil hikoyalar yozadilar. 1798-1801 yillarda Napoleon tomonidan, 1882 yildan esa Angliya tomonidan bosib olingan Usmonli imperiyasining bu viloyati XIX asrda Sharqqa sayohatchilar yo'lining bir qismini tashkil qiladi. Siyosiy sabablarga ko'ra, yarim asr hukmronlik qilgan Mehmet Ali Posho o'z mamlakatini chinakam mintaqaviy qudratga aylantirganligi tufayli yoki fir'avnlr yurti, nihoyatda samarali tsivilizatsiyaga ega ekanligi, uzoq vaqt Yevropaga ta'sir o'tkazib kelganligi kabi tarixiy sabablarga ko'ra, Misr alohida maqomga ega edi. Delta va Nil vodiysi kabi o'ziga xos geografiyasi tufayli mazkur mintaq stereotipik tasvirlarga boy edi. Sharqda esa Xitoy ziyoratchilari Fa Xin va Xuen Sang, Ibn Batuta va Al Beruniy kabi tadqiqotchi sayyohlarni sanab o'tish mumkin. Boshqa mashhur o'rta asr arab geograflari va sayyohlari orasida quyidagilar bor:

Ibn Khurdodbeh, arab geograflarining birinchi avlodidan bo'lib, u dastlabki xaritalarni tuzishda faol ishtirok etgan;

Al-Ya'qubi, o'zining batafsil mamlakatlar va xalqlar haqidagi tasvirlari bilan tanilgan;

Al-Istakhriy va Al-Muqaddasiy, ular geografik fanlarni o'z tasvirlari bilan boyitganlar;

Al-Mas'udi va Ibn Hawqal, turli mintaqalar va madaniyatlarni tavsiflovchi muhim geografik va tarixiy asarlar muallifi;

Abu Hamid al-Gharnati, Ibn Fadlon va Ibn Jubayr, ularning sayohatlari va uchrashgan madaniyatlar va xalqlar haqida batafsil yozuvlari bilan mashhur.[9]

Ibn Battuta, o'rta asrlar Arab sayyohlari orasida o'zining "Sayohatnoma" asari bilan alohida o'rin tutgan mashhur arab sayyohidir. Uning asarlari, o'rta asr mamlakatlari, shaharlari va ularning xalqlari madaniyati, turmush tarzi haqida juda qimmatli va ko'p joylarda yagona ma'lumotlar bilan ajralib turadi. Akademik I. Yu. Krachkovskiy Ibn Battutani "Barcha musulmon mamlakatlarini kezib chiqqan so'nggi eng buyuk sayyoh", deb e'tirof etgan.[10] Bu olimlar va sayyohlar turli mintaqalarning geografiyasi, madaniyatlari va iqtisodiyotlari haqida bilimlarni rivojlantirish va tarqatishda muhim rol o'ynaganlar, bu esa o'z navbatida dunyo ilmiy va madaniy merosini boyitgan.

Tadqiqot Metodologiyasi: Ushbu tadqiqot travelogue janrining rivojlanishini kuzatish uchun tarixiy-adabiy tahlildan foydalanadi. Birlamchi manbalarga qadimgi yunoncha matnlar, o'rta asr hajlari, Uyg'onish davri sayohatlari kundaliklari va XIX-asr sayohatlari haqidagi rivoyatlar kiradi. Ikkilamchi manbalar janr evolyutsiyasi va xususiyatlarini o'rganadigan adabiy tanqidlar va ilmiy maqolalardan iborat. Tadqiqot metodologiyasi umumiy mavzularni, hikoya tuzilmalarini va vaqt o'tishi bilan janrning o'zgarishini aniqlash uchun ushbu matnlarni qiyosiy tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

V.Mixaylov, N.Maslova, O.Skibina, M.Shadrina, kabi rus tadqiqotchilari V.Guminskiy ta'rifini to'liq va terminologik jihatdan eng to'g'ri deb hisoblashadi: "Sayohatnoma – sayoh (ko'zi bilan ko'rgan shaxs) tomonidan, eng avvalo, o'quvchiga noma'lum yoki kam ma'lum bo'lgan mamlakatlar, o'lkalar, xalqlar haqida eslatma, esdalik, kundalik, maqola, ocherk,

memuar yoki nazmiy janrlar shaklida, tasvirlangan yoki taviflangan, asoslangan ishonchli ma'lumotlar to'plami." [13]

Sayohatnoma nafaqat yangi bilimlarni berish, balki estetik, siyosiy, jurnalistik, falsafiy va boshqa jihatlarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Sayohat adabiyotining to'qima sujetga asoslangan alohida turi ham mavjud. Ushbu asarlar ko'pincha badiiy to'qima va hujjatli sayohat tavsiflarini birlashtiradi. V.Guminskiy badiiy sayohatnomalar hujjatli, badiiy va folklor unsurlarini bosh qahramon – hikoyachi obrazi orqali o'zida mujassamlashtiradi, deb ta'kidlaydi.

Bunday asarlarda ko'pincha "biz" va "boshqalar" – "o'zimizniki" va "begona" o'rtasidagi qarama-qarshilik ko'ratiladi. Vatan konseptiga urg'u berilib, hikoyaning asosiy mavzusi etib tanlanadi.

Tadqiqotchi E.Stetsenko sayohat yozuvlari janrini juda murakkab deb ta'riflaydi. Uning aytishicha, janr turli elementlarni aralashtirib yuboradi. Jumladan:

Sintetik tabiat: janr turli uslublar va yondashuvlarni birlashtiradi;

Ko'p darajali ikkitarafililik: Bu janr matnlarida turli elementlar o'rtasida murakkab o'zaro ta'sir mavjud. Masalan, voqealarning real va xayoliy, shaxsiy va umumiy, statik tavsif va voqealar dinamikasi o'rtasida;

Dialektik janr: Bu janr qarama-qarshiliklar va ular orasidagi dialog orqali fikrni rivojlantiradi;

Grotesk: Sayohat yozuvi g'ayrioddiy va kutilmagan effektlarni yaratish uchun qarama-qarshi xususiyatlarni birlashtiradi;

Natijada, sayohatnoma, sarguzahtga aylanib, ko'plab turli xil tafsilotlardan dunyoning to'liq tasvirini yaratadi, shaxsiy universal bilan bog'laydi, shaxs va millatning o'zini o'zi bilishiga yordam beradi. [19]

Sayohatnoma janridagi asarlar boshqacha nomlanishi ham mumkin: esdaliklar, safardan maktublar, sayohat ocherklari va boshqalar. Ammo ularning barchasi bir xil sayohatnoma motivlariga tegishli.

Sayohat janridagi aksariyat matnlarning o'ziga xos xususiyati asar sujetini tashkil etuvchi, tez-tez takrorlanuvchi motivlar va vaziyatlarning mavjudligidir. Bu takrorlar, odatda, har bir sayohatchi duch keladigan holatlarning o'xshashligi bilan bog'liq. M.Shadrina o'z tadqiqotida bu vaziyatlarni batafsil tahlil qiladi va ularni axborot beruvchi vositalar sifatida quyidagicha tasniflaydi: hikoyachi qaysi shaharlarga bordi, qayerlarda to'xtadi va kimlar bilan tanishganligi haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Sayohatnoma matnlari, asosan, ikki makon atrofida – safar (bir joydan ikkinchi joyga ko'chish yo'li) va joy (sayohatchi to'xtagan shahar va qishloq)da yuz bergan voqea-hodisalar asosida tashkil etiladi. Sayohat motivlariga baxtsiz hodisalar, tabiiy ofatlar, kasallik, hujjatlarni yo'qotish, yo'lovchilar bilan muloqot kabilar kiradi. Joy motivlariga esa bozor, qozixona, shahar maydonlari, choyxonalarga tashrif buyurish, odamlar bilan uchrashish, mehmonxonalarda qolish, shaharni o'rganish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Matnda motiv va syujet hodisalarining takrorlanishi, uni sayohatnoma janriga kiritish imkoniyatini belgilovchi xususiyatdir. Eng muhimi esa, bunday belgilovchi xususiyatlar mazkur janrda ko'p emas:

1. Sayohatnoma matnlarida janr erkinligi tamoyili turli darajalarda namoyon bo'ladi. Alohida, qattiq tartibdagi adabiy shartliylilik va janr qonunlari mavjud emas. Biroq, bu asarlar kompozitsion va strukturaviy xususiyatlardan mahrum degani emas.

2. Muallifning alohida faol roli – sayohatchi, voqealar ishtirokchisi, kuzatuvchi, ma'lum bir dunyoqarash tashuvchisi. Sayohatnomada muallif tuzilma hosil qiluvchi obraz hisoblandi.

3. Hujjatli materiallarning bo'lishining majburiyligi. Sayohatnoma ma'lum darajada voqelik in'ikosi bo'lib, u kitobxonga muallif ixtiyoriga ko'ra taqdim etiladi. Asar matnida har doim fakt, hujjatning roli ta'kidlanadi: muallif esa o'quvchini tasvirlangan narsaning haqiqiyligiga ishonitirishga intiladi.

4. Sayohatnoma mualliflari ko'pincha sub'yektiv yondashuv va aniq sarguzashtdan foydalanadilar.

5. Publitsistika mualliflarga o'z pozitsiyasini ifodalashga yordam beradi.

6. Sayohatnoma janri sintetikdir: u bir-biriga singib boruvchi va yagona tuzilmani yaratuvchi turli elementlarni birlashtiradi.

7. Sayohatnoma matnlari turli janrlarga xos elementlarni, jumladan, badiiy va dokumental adabiyotga xos unsurlarni o'z ichiga oladi.

8. Bu matnlarda faktik ma'lumotlar muallifning sub'yektiv talqini yoki to'qimasi bilan uyg'unlashadi.

9. Yo'nalish va sayohat janrning mavzuiy va tarkibiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

10. Sayohat mualliflari ko'pincha noyob hikoyachilarga aylanadi va o'z uslubini rivojlantiradi.

11. Sayohatnoma janri, haqiqiy hayot sharoitlariga bog'liq holda kitobxonning talablariga mos tarzda shakllanadi.

Tahlil va natijalar. Tahlil shuni ko'rsatadiki, Sayohatnoma janri insonning dunyoni o'rganish va hujjatlashtirish istagini doimiy ravishda aks ettirgan. Antik davrda sayohat haqidagi hikoyalar yoqadi periplus va periegez amaliy geografik ma'lumotlar va kashfiyotchilarning shaxsiy tajribalarini taqdim etdi. O'rta asrlar davrida ziyoratgohlar diniy sadoqatni muqaddas joylarning batafsil tavsiflari bilan birlashtirgan. Uyg'onish va ma'rifat davrlarida kashfiyotchilar, missionerlar va savdogarlar tomonidan sayohatnomalar ko'payib, janr ko'lam va chuqurligi kengaytirildi. XIX-asrga kelib, sayohatnomalar yozuvchilar uchun o'zlarining adabiy asarlarini chet ellarning haqiqiy tavsiflari bilan takomillashtirish uchun mashhur vositaga aylandi. Chatobrian va Lamartin kabi mualliflar o'zlarining sayohatlaridan o'zlarining rivoyatlarini boyitish uchun foydalanganlar, shaxsiy mulohazalarni landshaftlar va madaniyatlarning batafsil kuzatuvlari bilan aralashtirganlar. Bu davrda ilmiy ekspeditsiyalarni hujjatlashtirgan, janrni yanada diversifikatsiya qilgan sayohat haqidagi rivoyatlar ham paydo bo'ldi. Zamonaviy adabiyotshunoslar xotira, kundalik, maqola va fantastika elementlarini o'z ichiga olgan sayohatnomaning gibril tabiatini ta'kidlaydilar. Janrning moslashuvchanligi unga shaxsiy sarguzashtlardan tortib siyosiy sharhlargacha bo'lgan turli xil mavzularni hal qilishga imkon beradi. Ushbu dinamik sifat sayohatnomaning adabiyotda doimiy dolzarbligini ta'minladi.

Sayohatnomaning adabiyotga kirib kelishi unga o'ziga xos makon, zamon va til qurilmalarining mazmun yaratishdagi mustaqilligini da'vo qilish imkoniyatini berdi. Bu, ayniqsa, yo'nalish masalasini qo'yishda yaqqol namoyon bo'ladi. Yuqorida tavsiflangandek,

sayohatnoma, faqatgina, dunyo bilan birlamchi munosabatdan keyingina yuzaga keladi, bu munosabat muqarrar bo'lishi talab etiladi. Munosabat turidan qat'iy nazar, u hamisha tadqiqot hisoboti, kashfiyot natijasi sifatida ko'rsatiladi. Shu sababli, sayohatnoma diskursining shaffofligi, hatto romantizmning so'nggi davrida ham haqiqatni aytishga oid talab bilan birga keladi.

“Sayohatchi, – deydi Shatobrian, – bir ma'noda tarixchidir: uning vazifasi o'zi ko'rgan yoki eshitgan narsalarni sodiqlik bilan hikoya qilishdir; u hech narsani to'qib chiqarmasligi, lekin hech narsani ham chetlab o'tmasligi kerak; va uning shaxsiy qarashlari qanday bo'lishidan qat'i nazar, ular hech qachon uni haqiqatni yashirish yoki buzish darajasiga, ko'zi ko'r bo'lishiga yo'l qo'ymasligi kerak”. [21]

Lorens Sternning "Fransiya va Italiya bo'ylab hissiy sayohat" (1768) kitobida sayohatning turli kategoriyalari ularning sayohat motivatsiyasiga ko'ra kulgili tarzda tasniflangan:

1. Bo'sh vaqtini o'tkazuvchi sayohatchilar
2. Qiziquvchan sayohatchilar
3. Yolg'onchi sayohatchilar
4. Mag'rur sayohatchilar
5. Shon-shuhratni yaxshi ko'radigan sayohatchilar
6. Zerikkan sayohatchilar.

Keyin esa zaruratdan sayohat qiluvchilarni sanab o'tadi:

1. Jinoyatchi va jinoiy sayohatchilar,
2. Baxtsiz va begunoh sayohatchilar
3. Oddiy sayohatchi.

Va nihoyat, eng oxirgisi – hissiy sayohatchi” – deb o'zini keltirib o'tadi. [22]

Bu sayohatchilarning hikoyalari ham xilma-xil shaklga ega. Sayohatnomalarni adabiy janr sifatida, agar biroz aniqlik izlansa, konseptual tavsiflash oson emas. Safar taasurotlari yozish, deyish ham mumkin. Biroq, sayohatga oid ma'lumotlar janrni aniqlash uchun yetarli bo'lmasligi mumkin. Agar hikoya qilingan tarkibni chetga surib, bayon shaklni ko'rib chiqilsa va shu tariqa matn shakllantirish tomonidan muammoni ko'rib chiqilsa, turli shakldagi bayonlarga duch kelish mumkin: xatlar, kundaliklar, xotiralar, hikoyalar, turli tarixiy yozuvlar, avtobiografiya, hatto geografiya yoki antropologiya kabi yaqin janrlarga tegishli; Afrika, Sharq, Yunoniston, Italiya, Xindistonda sayohat hikoyalari va hokazo.

Sayohatnoma shaxsning sayohat tajribasini haqiqiy hikoya qilib beradigan, odatda birinchi shaxs va o'tgan zamondagi so'zlashuv shaklidir. So'nggi davrlarda Yevropa adabiyotida *travelog* atamasi kirib keldi. Bu “travel” – sayohat, “monolog” – suhbat so'zidan olingan. [23]

Tarixan, mashhur sayohatnoma motividagi asarlar Xitoy ziyoratchilari Fa Xin va Xuen Sang, sayohatchilar Tavarnye, Bernye, Marko Polo, Batuta va Al Beruniy kabi shaxslar tomonidan yozilgan. Zamonaviy davrda Aldous Huxley, Graham Greene, V.S. Naipaul va Ved Mehta kabi taniqli mualliflar qiziqarli sayohatnomalar yozishgan. Ushbu janrning maqsadi kundalik va aniq odamlar, joylar, urf-odatlar va marosimlar to'g'risida batafsil yozuvlar sifatida xizmat qilishdir, bu esa ijtimoiy muhit va madaniyatni chuqur tushunishni ta'minlaydi.

Pikaresk roman ham sayohatnomaning bir turi bo'lib, sarguzasht orqali turli joylar va madaniyatlarni namoyish etadi, jumladan, Fieldingning “Tom Jons” asari shunday asar

hisoblanadi. Umuman olganda, sayohatnoma unda tasvirlangan joylar va odamlar o'rtasidagi kommunikativ aloqani ta'minlaydi.

Tarixiy adabiy sayohatnomadan tashqari qadimda fantastik sayohat – sarguzasht janr ham rivojlandi. U xayoliy mamlakatlar bo'ylab sayohatlar va aql bovar qilmaydigan mo'jizalar tavsiflarini o'z ichiga oladi. Bu janrdagi eng qadimgi matnlar Gilgamish dostoni va Odisseyadir. Gomerning “Odisseyasi” janrning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Argonavtlar yurishi kabi ko'plab qadimiy matnlar Odisseyasi modeliga amal qiladi. Qadim zamonlarda ham ideal jamiyatlar bilan ajralib turadigan orollarni tasvirlaydigan birinchi utopiyalar paydo bo'ldi. Bunday matnlarga Evgemerning “Muqaddas yozuv” va Yambulning “Quyosh orollari” misol bo'la oladi. Lucian o'zining “Haqiqiy tarix” asarida parodiya uchun ajoyib sayohatdan foydalangan. Qadimgi yunon sayyohi Diogen o'zining “Tule ortidagi aql bovar qilmaydigan sarguzashtlar” asarida bu janrni ishqiy roman bilan birlashtirgan. Anonim «Iskandar Zulqarnayn tarixi» janrga sharq unsurlarini kiritdi. [24] O'rta asrlarda “Sent-Brendanning sayohati” kelt afsonalaridan foydalanib, Muborak oroliga sayohatni tasvirlagan. “Ser Jon Mandevilning sayohatlari” janrga “sharq fantaziyasini” qo'shdi. Marko Polo ham ushbu mavzuga hissa qo'shgan. O'rta asr utopiyalari Tomas Morning “Utopiya”si bilan boshlanib, Tommaso Kampanellaning “Quyosh shahri” va Frensis Bekonning “Yangi Atlantis” kabi asarlarda davom etgan. [25]

XIX asrning oxirida fantastik sayohat janri romanning bir qismiga aylandi. Bunday ishlarga E.R.Burroughs va A. Merrittning asarlari misol bo'la oladi. XX asrda bu janr ba'zan satira yoki allegoriya uchun ham qo'llanilgan, xuddi Frigyes Karintining “Gulliverning beshinchi sayohati” va Devid Lindsining “Arkturusga sayohat” romanlarida bo'lgani kabi.

Zamonaviy ilmiy fantastikada sayohat elementlari deyarli har bir asarda mavjud. Sof misollar sifatida Jek Vensning “Katta sayyora”, Isaak Asimovning “Fantastik sayohat”, Sterling Lanierning Ieroning sayohati va Duglas Adamsning “Ostostopolning Galaktikaga qo'llanmasi”ni keltirish mumkin. Bunga “Sayohat kinosi” – animatsiyasi ham kiradi.

Fantastik sayohat an'anaviy adabiy sayohat janrini boyitib, romanning bir qismiga aylandi va satira yoki allegoriya uchun ishlatildi.

Umuman, sayohatnoma janri dastlab ziyoratnoma, keyinchalik, jamiyatning turli vakillarining tarixiy safarlari taasurotlari sifatida, ba'zan sof tarixiy, ba'zan yozuvchining to'qima g'oyalari bilan qorishib, bayonning turli shakllarida rivojlanib bordi.

Turli davrlardagi sayohatnomalar jamiyatning madaniy va ilmiy hayotida muhim rol o'ynab, dunyo haqidagi bilimlarni tarqatishga hissa qo'shdi va yangi hududlarni o'rganishga qiziqish uyg'otdi. Janr shakllari va muallif yondashuvlarining xilma-xilligi sayohatnomalarni o'ziga xos hodisaga aylantirib, davr ruhini, insonning o'zini o'rab turgan olamni idrok etishga intilishini aks ettiradi. Sayohatnomalar kitobxonlar uchun xayoliy sayohatlar olamini ochib beradi, yozuvchilar uchun esa madaniy va tabiiy merosni adabiy shaklda saqlagan holda o'z taasurotlarini yozib olish va yetkazish usulidir.

Xulosa. Sayohatnoma janri o'zining qadimiy kelib chiqishidan zamonaviy shakliga qadar sezilarli darajada rivojlanib, o'zgaruvchan madaniy va adabiy kontekstlarga doimiy ravishda moslashib bordi. Uning faktik ma'lumotlarni badiiy rivoyat bilan uyg'unlashtirish qobiliyati uni dunyoni o'rganish va hujjatlashtirish uchun qimmatli vositaga aylantirdi. Janrning ko'p qirraliligi va turli adabiy elementlarni sintez qilish qobiliyati uning doimiy jozibasi va

Адабиётлар/Литература/References:

- 159

fantasticheskogo-puteshestviya---zhanr-puteshestvij-v.html
14.05.2024)

(Дата

обращения

23. Кругосвет. URL: <http://www.krugosvet.ru> – ensiklopediya sayti

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/4(4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари** электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).